

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA PSIXIK JARAYONLAR, NUTQIY ESHITUV VA NUTQNI TEKSHIRISH METODLARI

Qahramonova Zebuniso Raufjon qizi
ATMU Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda psixik jarayonlar, nutqiy eshituv va nutqni tekshirish metodlari to'g'risida ma'lumot beriladi. Eng oddiy va yengil metod eshituvni nutq orqali tekshirishdir. Ushbu metodning e'tiborli tomoni shundaki maxsus uskuna va vositalar, shuningdek inson eshituv funksiyasining asosiy roli mosligi, nutqiy muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: nutq, eshitish, masofa, so'zlashuv, tekshirish, natija, fonematik tuzilish, quloq, audiogramma, psixik jarayon, idrok, diagnoz.

Nutq orqali eshituvni tekshirishda shivirlovchi va baland nutqdan foydalaniladi.

Shivirlovchi nutqqa nisbatan doimiy intensivlikni berish uchun nafas chiqargan keyingi o'pkadagi qolgan xavodan foydalanib so'zlarni talaffuz etish tavsiya etiladi. Amaliy jihatdan tekshirishning oddiy sharoitida, ya'ni jim-jitlik sharoitida 6-7 metr masofadan shivirlovchi nutqni eshitish normal hisoblanadi. 1 metrdan kam masofadan shivirlagan nutqning idrok etilishi eshitishning pasayishidan, idrok etmaslik esa jiddiy zaif eshituvchilikdan va muloqot qilishni qiyinlashuvidan darak

beradi. Agar shivirlovchi nutq idrok etilmasa yoki idrok etish kamaysa, baland ovozda tekshirishga o'tiladi. Avval o'rta nutqdan, boshqacha qilib aytganda so'zlashuv balandligidagi nutqdan foydalaniladi, u shivirlashga nisbatan taxminan 10 marta uzoq bo'lgan masofadan eshitiladi. Bunday holatlarda so'zlashuv nutqidagi balandligidagi nutq ham farqlanmasa, idrok etilmasa, kuchaytirilgan nutqdan (baqirishdan) foydalaniladi.

Nutq orqali eshitishni tekshirish har bir quloq uchun alohida amalga oshiriladi: tekshirilayotgan quloq ovoz kelayotgan tomonga o'giriladi, teskari tomon esa xoxlangan barmoq yoki nam paxta tamponi bilan berkitiladi. So'zlashuv yoki

baland ovoz nutqi bilan quloqni tekshirishda ikkinchi quloq uchun mo'ljallangan

treshetka bilan berkitiladi. Bu holatlarda ikkinchi quloqni barmoq bilan berkitish

foyda bema'ni, chunki normal eshituv yoki eshitishning pasayishida ushbu quloqda baland nutq ajratiladi, tekshirilayotgan quloq karlik darajasida bo'lsa ham.

Nutqni idrok etishni tekshirishni yaqin masofadan boshlash kerak. Agar tekshiriluvchi aytilayotgan barcha so'zlarni to'g'ri qaytarsa masofa borgan sari uzoqlashtiriladi, aytilayotgan so'zlarning ko'pi ajratilmaydigan darajaga yetgunga

qadar ushbu jarayon davom etadi. Idrok etishning chegarasi bo'lib, berilayotgan

so'zlarning 50% ajratiluvchi masofa olinadi.

Nutq orqali eshitishni tekshirishda shuni hisobga olish kerakki, nutqni idrok etish juda murakkab jarayon. Tekshirish natijalari albatta eshituvning kengligi va

o'tkirligiga, ya'ni nutqning okustik xususiyatlariga mos keluvchi ma'lum balandlik

va undosh tovushlarni farqlash qobiliyatiga bog'liq. Biroq ular eshitilayotganlardan

nutq elementlarini: fonema, so'z, iboralarni ajratish qobiliyatiga ham bog'liqdir, bu

esa o'z navbatida tekshiriluvchining tovushni nutqni qay darajada o'zlashtirganidan darak beradi. Shuning uchun nutq orqali eshitishni tekshirayotib nafaqat so'zning fonematik tuzilishiga, balki so'z va iboralarni tushunish qobiliyatiga ham e'tibor qaratish kerak. Ushbu omillarni hisobga olmaslik noto'g'ri xulosaga kelishga olib keladi, mavjud bo'lmagan joyda kamchiliklarni namoyon bo'lishiga, kamchilik mavjud joyni sezmaslikka olib keladi.

Nutq orqali eshitishni tekshirishning amaliy ahamiyati qanchalik ko'p bo'lsa ham uni yagona eshituv analizatori funksiyasi qobiliyatini aniqlovchi metod deb

qabul qila olmaymiz, chunki ushbu metod tovushlarni miqdori va natijalarini baholash borasida obyektivlik to'liq bo'lmaydi. Eshitish qobiliyatini tekshirish metodlari orasida eng mukammali zamonaviy elektroakusti apparat-audiometr

yordamida tekshirishdir.

Quloqlarni tekshirish natijalari odatda bitta blankaga qayd etiladi, Har bir quloqni tekshirishdan olingan natijalarni audiogrammada farqlash uchun audiometrik jadvalda turli shartli belgilar bilan belgilanadi, masalan, o'ng quloq uchun aylanalar, chap quloq uchun esa krestiklar bilan, yoki egri chiziqlar turli rangdagi qalamlar bilan chizib chiqiladi. (masalan, o'ng quloq uchun - qizil qalam, chap quloq uchun - ko'k qalam) suyak orqali eshitishni tekshirish natijalari uzun chiziqlar bilan chizib chiqiladi. Barcha shartli belgilar audiometrik blanka maydonida izohlanadi. Audiogramma nafaqat eshituv funksiyasi buzilishi darajasi haqidagi tasavvurni, balki ushbu buzilish harakterini aniqlash imkonini beradi.

Normada so'zlarni aniqlashtirishning 80 foizi chegarasi 35-40 audiometrik darajada va nihoyat so'zlarni aniqlashtirishning 100 foizi chegarasi 45-50 audiometrik darajasida joylashgan. Amaliyotda nutqiy eshituvning holatini aniqlash ayrim paytlarda bitta chegarani aniqlashtirishning 50 foizi chegarasini tekshirish bilan cheklanadi.

Nuqt orqali eshituvni tekshirishda eshituvga (eshitish-kuruv) idrok qilish uchun tanish va notanish so'z va iboralar beriladi.

Tana qismlari nomi:

Atrof muxitdagi narsa va xodisalar nomlari. Rasm asosida gap tuzish. Syujetli rasmni tasvirlab berish.

Savollarga javob berish. (tez xarakterdagi va o'qilganlar bo'yicha).

O'qilganlarni yozib berish (reja asosida, tayanch so'zlar asosida).

Diagnostik sinflarda, kar va zaif eshituvchi bolalar maktablaridagi yordamchi sinflarda bolalarni o'rganish.

Bilim malakalar xolatini o'rganish, (faoliyat maxsulotlarini kuzatish va o'rganish jarayonida).

O'quv faoliyati xususiyatlarini o'rganish, qiziqish qobiliyat, layoqatlarini o'rganish.

Kattalarga, do'stlarga, o'qishga munosabatini o'rganish.

Ishtirokchining psixologik va pedagogik xarakteriskasi.

O'qitishning korreksion funksiyasi kar bolalarning rivojlanishini umumiy

qoidalarini xisobga olish bilan birga, har bir bolaning individual xususiyatlarini ham xisobga olib amalga oshiriladi.

Dunyoning turli, mamlakatlarida ming-minglab bolalar o'zlarining intellektual

rivojlanishlarida susayishni aniqlaydilar, boshqa barcha munosabatlarda ular o'z

tengdoshlaridan deyarli farqlanmaydilar. Ushbu o'qish jarayonida yetarli natijalarni

ko'rsatishga qobiliyat ko'rsatmasalar ham boshqa sharoitlarda normaga muvofiq

keladilar. Agar ushbu bolalarni ular uchun ma'qul sharoitga tushirsalar va ularga

nisbatan o'qitishning maxsus metodlari qo'llanilsa, tajribaning ko'rsatishga, ko'p

xolatlarda ular ahamiyatli omadga erishishlari va ayrim paytlarda o'zlarining orqada qolishlariga to'la barham berishlari mumkin. Psixik jarayon-jonli xaddan tashqari plastik, (egiluvchan), to'xtamas, xech qachon boshidan to'laligicha vazifalanmagan, shuning uchun shakllanuvchi va rivojlanuvchi, u yoki bu maxsulot va natijalarni yuzaga chiqaruvchidir. Psixik diagnostikaning muxim elementi bo'lib har bir aloxida xolatda tekshiriluvchining xulqida ushbu namoyishlar aniqlanishi, ularning sabab va oqibatlari qandayligini sababini bilish muximdir. Psixik jarayonlarni tekshirish metodlariga quyidagilar kiritiladi: Namuna bo'yicha yoki mustaqil ravishda qismlardan butunni yasash (“Kesma rasmlarni birlashtirish, “Uychalar va boshqalar”) Raven matritsasi, geometrik shakllar tasnifi. Bularga oddiy o'xshashlik ortikchani chiqarib tashlash, qarama-qarshi quyish (ko'rgazmali qurol), mantiqiy tafakkurni tekshirish metodikalari, (“sonlar qatorini hosil qilish, “umumiy tushunchalarni aniqlash” va boshqalar), diqqatini tekshirish uchun metodikalar (chalkash chiziklar).

Xissiy holatni baxolash.

Diagnoz bevosita oldindan aytib berishga prognozga bog'liq L.S.Vigotskiy bo'yicha prognozning mazmuni mos keladi, lekin oldindan aytib berish. Rivojlanish jarayonining o'zining harakati ichki mantiqini, rivojlanish yo'lini o'tmish va hozirgi payt asosida belgilanishini qanchalik tushuna olish malakasi

asosida quriladi. Oldindan aytib berish nomalum davrga moslash va qayta uzoq muddatlik uzatishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. D.A.Nurkeldiyeva, M.U.Hamidova “Rivojlanishida nuqsoni bo’lgan bolalar diagnostikasi” Toshkent – 2016;
2. Raxmanova V.S. “Korreksion pedagogika va logopediya”. Toshkent “Iqtisod - Moliya” 2007;
3. M.Y. Ayupova “Logopediya”. Toshkent O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti 2007;
4. Muminova L.R., Ayupova M.YU. Logopediya. Toshkent.1993

Research Science and Innovation House